

Тръстику, хищни растения, бозайници и ...ние

Еберхард Унджиян

Когато гледаме езерото от брега, от околните хълмове или летим над него с въображаем делтапланер (или с реален грон, както е съвсем възможно напоследък) виждаме само една гъста тръстикова гжунгла, простираща се като непрекъснат пръстен

около блестящото водно огледало. Като се взрем по-отблизо обаче, забелязваме богато разнообразие. Ботаничката д-р Гергина Боева, някога преподавателка в учителския институт в Силистра, е установила тук 139 вида висши растения. Има и някои интригуващи особености.

Докато в равнините и планините се срещат тридесетина вида напратови, тук те са само 2 вида – блатната

Попаднах под магията на езерото Сребърна още от първите години на битността си като уредник на отгел „Природа“ в Регионалния исторически музей – Русе и си оставам омагьосан досега. Този „рай на птиците“ ми е оставил безброй спомени, преживявания, приключения. А покрай птиците, които там намираха – и все още намират – благоприятни условия за живот и размножаване, открих цяла вселена – растителна и животинска.

напрат (*Thelypteris palustris*) с нежни листа и плаващата лейка (*Salvinia natans*). „Natans“ означава „плаващ“ – надводните листа са елиптични, а подводните носят множество фино разнищени, подобни на корени дялове. Освен в Сребърна сме

я намирали и във всички посетени от нас крайдунавски блатата. Но разковниче (*Marsilea quadrifolia*) с четириделни листа (по това прилича на толкова обичайната четирилистна дотелина, носител на късмет) бях виждал само в блатата на остров Белене, днес ПП Персина, както и в разливите на Марица по време на дипломния си стаж 1957, но не и в Сребърна.

Бялата водна лилия (*Nymphaea alba*) е приказно красиво украшение на много блатата и езера. Свързана е със застояла или бавнотечаща вода. Но не я откъсвайте! Даже потопена в кофа с вода, за половин час вече увяхва и цялата красота погива. Заедно с нея ще намерите и какички (*Nymphoides peltata*), далечни роднини на високотландските тинтяви. Цветчето е със сраснало в основата си венче, с 5 светложълти венечни дяла с леко назъбен ръб. Какичките са широко разпространени. Намирали сме ги даже в съвсем плитките временни локви. По неизвестни причини често ги бъркат с жълтата водна лилия или бърдуче (*Nuphar luteum*), която, обаче е със свободни, несраснали яркожълти венчелистчета, а цветовете често са с кълбовидна форма. Не всички любители на природата се възлежат внимателно в тези детайли и поради това в книги и списания ще намерите снимки на какички, под които пише „жълта водна лилия – бърдуче“. Плаващите листа на какичките също са кръгли, но значително по-малки от тези на бялата водна лилия, около 10 – 15 срещу 5 – 6 см. При всичките ни обиколки през предишни години на езерата и блатата от Свищов до Силистра нито веднъж не сме откривали бърдуче. През 1960-те до 1980-те години с Таню Мичев и Лотар Гютерт от Лайпциг всяко лято сме снимали птици и всякакви други обекти в Сребърна, без да бъдем ошастливени от среща с него. Ботаничката г-р Г. Баева за подготовка на дисертацията си в продължение на над 10 години многократно е посещавала Сребърна през вегетационния сезон без да открие бърдуче. Ние сме го виждали само в устието на река Камчия. Според литературата е установено по Черноморието и по Дунава, при гр. Белене и ПП „Персина“.

Плаващата лейка има надводни и подводни листа. Вторите имат разнищени дялове и наподобяват корени

Разковничето има четириделни листа, с което прилича на толкова обичаната четирилистна детелина. Не е известно да носи късмет!

Названието „насекомоядни растения“ не е систематично, а обединява в една група различни растения, несродни помежду си, практически обитаващи всички континенти, но отличаващи се с една интересна биологична особеност. И те,

Какичките са далечни роднини на високопланинските тинтяви

Жълтата водна лилия се нарича и просто „бърдуче“

както всички останали, могат да се хранят самостоятелно като фотосинтезират, но покрай това са развили специални приспособления, с помощта на които улавят различни гребни животни, както водни, така и сухоземни, смилат ги и после усвояват хранителните им вещества, на първо място азотни

съединения. Докато росянката (*Drosera*) и петлюгата (*Pinguicula*) са привързани към нашите планини, другите можем да намерим в блатата на равнините, включително и в Сребърна. У нас естествено разпространени са общо 6 вида от 4 различни семейства.

При газене в плитководните части на езерото често сме попадали на плаващо растение с жълти цветове, издигащи се на тънка цветна гръжка над водата. Това е мехунката (пог *Utricularia*). Описана е от големия шведски естествовник Карл Линей (лат. *Carolus Linnaeus*, 1707 – 1778). Името си е получила заради множеството мехурчета – ловилки с капаче по фино разнищените подводни листа. Принциплът на действие е такъв: вътре в мехурчето налягането е отрицателно. Капачето е снабдено с чувствителни власинки. Когато гребно водно животинче, най-често низше ракообразно, напр. водна бълха, се допре до тях, капачето на мехурчето се отваря рязко. Полученият воден поток увеличава жертвата вътре, с което съдбата му е решена – капачето се отваря само навътре. Освен обикновената (*Utricularia vulgaris*) г-р Боева е намерила в Сребърна и южната мехунка (*U. australis*).

В своята книжка „Звезди гаснат в планината“ проф. Стефан Станев увлекателно и картинно ни разказва за откриването и за съдбата на редки и интересни растения в България. Между другото става въпрос и за плаващото насекомоядно растение алдрованда (*Aldrovanda vesiculosa*), открита през далечната 1928 година от видния ни ботаник акад. Даки Йорданов (1893 – 1978) в Драгоманското блато. Изчезнала впоследствие с пресушаването му. И намерено отново от г-р Г. Боева при проучванията ѝ за растителността на Сребърна. Очевидно блатата ни крият още немалко

съкровени тайни, очакващи търпеливо своите „търсачи на съкровища“. Тези дребни плаващи растения се пренасят от водоплаващите птици. Поради това се случва да се появят изненадващо във водоеми, от които се смята, че са изчезнали.

Друго растение, чието откриване през 1940-те години е свързано със Сребърна е отровната цикута (*Cicuta virosa*), вид от семейство Сенникови (Ariaceae). И него дължим на научната страст на акад. Д. Йорданов.

Подобно на предходните две, отбелязани на картите в Червената книга на Република България само с по една червена точка е и водната борица (*Hippuris vulgaris*), разпространена в езерото Шабла по северното Черноморие. Имали сме щастието да я снимаме лятото на 1963 година по Западния бряг на Сребърна, близо до селото. Негълго след това от ТКЗС-ето решиха да развдъят там патици. Изпражненията им имат кисела реакция и водната борица, приспособена към силно варовити води с основна реакция, изчезна. Специално питах г-р Баева освен за бърдучето и за нея, но тя въпреки честите си посещения не го е намирала.

В североизточния край на езерото, местността Драгайка, някогашната и сегашна връзка с Дунава, навремето снимахме водния трион (*Stratiodes aloides*). Името не е случайно – листата му по ръбовете носят остри шипове, на които невнимателният посетител лесно може да се нарани (което се случи и на нас) или да повредят рибарските мрежи. Впоследствие поради повдигане водното ниво след възстановяването на връзката с Дунава, растението се изгуби.

Покрай многото чашковидни гнезда на птици, предимно шаварчета, открихме и кълбовидни гнезденца, големи колкото

юмрук, изкусно изплетени от разнищени треви. Бяха ми добре познати от дипломния стаж в Пловдивско, 1957 година. Дело са на един миниапюрен, много симпатичен гризач, живеещ сред блатната растителност, а също така в треволя-

Обикновената мяхунка е опасна за насекомите, които могат да бъдат погълнати от нейните меухрчета

Aldrovanda vesiculosa е открита в България през 1928 г. от акад. Даки Йорданов

Трябва да се внимава с водния трион заради острите шипове по ръбовете на листата му

ка на по-сухи местообитания – малката или оризищна мишка (*Micromys minutus*). Допреди Втората световна война бяха известни само находища в Южна България и Софийско. Сега вече се оказва разпространена в цяла България. Оризищната мишка ловко се катери сред растителността, но не сред тръстиката, тъй като стеблата ѝ са твърде дебели за малките ѝ лапички.

По полето и нивите наоколо есенно време се забелязват малки могилки, наречени от наблюдателния народ мишкини. В тях са събирани от диви и домашни житни до няколко килограма зърна, покрити грижливо със слой земя. Този начин на приготвяне на зимни запаси е уникален сред животинския свят! Дело са на цели семейства от степни „домашни“ мишки (*Mus spicilegus*). Истинската домашна мишка (*M. musculus*) е описана от великия шведски естественик Линей

още през 1758, а този вид е отделен от унгареца Петени през 1882 година, а на руски е направено точно описание на външния вид, телесни пропорции, местообитание и биология от руския зоолог А. Браунер в 1899.

През 1962 година в Сребърна работихме с група от ВВМИ (Висш военномедицински институт). Бяха дошли да изследват животинския свят във връзка с т.н. *природни огнища*, които са открити от големия руски учен Е.Н. Павловски. Това са групи от различни животни (вечуги, птици и бозайници: насекомоядни, прилепи и гризачи, т.н. гребни бозайници), които са обединени само във основа на гребния им ръст, а систематично не са свързани помежду си. Те обитават даден добре обособен географски регион, където се е установило равновесие между гостоприемници на инфекциозни заболявания и преносители, по правило кръвосмучещи насекоми – бълхи, въшки, гвукрили (мухи, комари) и паякообразни (кърлежи). Характерно е, че сред тях циркулират някои инфекциозни заболявания, но животните са се приспособили към тях и не боледуват. Но ако там навлезе член на грута група, чиято имунна система не е приспособена към съответния причинител, той ще заболяе, може и да умре и ще предаде заболяването и на тук.

Изследователите медици търсеха сътрудничеството на зоолог, който да определи видовия състав на улова. Всъщност бях дошъл с други задачи, но с удоволствие се включих в работата на екипа. Те разрязваха уловените в капани животни, гризачи и насекомоядни, за да подложат вътрешните органи на бактериологичен анализ. Така успяха да установят туларемия в малката водна земеровка (*Neomys anomalus*), честа по влажни местообитания у нас. Туларемия-

та е от тежките заболявания, в състояние е дори да изведе военни подразделения от боеготовност – сиреч, не е никак безобидно! Кожите и черепите ги запазвах за музея.

Има един вид новопоселенец (в науката се използва терминът неозоон) в България и Сребърна – ондатрата (*Ondatra zibethicus*). Ето, наблюдавам я във видното поле на бинокъла. Плува с енергични движения на задните крака, при което леко сплеснатата ѝ опашката прави ритмични махове. В сравнение с другите гризачи, с които сме свикнали у нас, никак не е дребна, дължина на тялото 30 – 40 см и тегло до над 2 кг. Произхожда от Северна Америка, там индианците я наричат „мускваш“. Ловят я заради кожухчето и вкусното месо. Граф Колоредо Мансфелд при ловно пътешествие там през 1905г. я харесал и пренесъл няколко екземпляра в имението си близо до Прага. Ондатрата на свой ред „харесала“ новия си дом и скоро се разпространила най-напред в околностите, а сетне навсякъде из Европа. Отличава се с висока плодовитост – на година може да има 3 – 4 поколения с по 7 – 8 малки. Израснали, те се разселват активно по вода и по суша. От 1925 системно е внасяна в Съветския съюз. За обширните пространства на Русия и особено на Сибир, където реките не са коригирани, тя е представлявала добре дошло допълнение на фауната като носител на ценен зимен кожух. В благоустроената, канализирана Средна и особено Западна Европа се оказала неканена гостенка. Във водоеми с ниски брегове си построява конусовидна „къщичка“ от блатна растителност, която може да достигне височина до 2 м. При високи брегове и по диги и насипи си устройва жилище с гнездова камера, разположена нависоко. Входовете и в двата случая са под водата. Така по вре-

ме на наводнения може да предизвика значителни, дори катастрофални щети. Поради това е усилено преследвана, но без изгледи за траен успех. Само англичаните са се справили с нея в периода от 1927 до 1939. Постигнали са го благодарение на островната си изолация и повсеместните енергични мерки.

У нас е била разселена съзнателно в Сребърна през 1956 и освен това е придошла

Малката водна земеровка в Сребърна бе „разобличена“ като преносител на опасната туларемия

Тази зелената водна жаба съдържа и „крадец“ в научното си име *Pelophylax kl. Esculentus*

Ондатрата има ценна кожа и се отличава с висока плодовитост

по естествен път по Дунава. В началото се намножи значително, но после числеността ѝ силно спадна. Ондатрата е блестящ и поучителен пример за това, какво може да се случи, когато гаген чужд вид се засели в територия, където няма конкуренти и врагове, а разполага с богата хранителна база. Друг широко известен пример подобно катастрофално преселване на видове в нова среда е пренасянето в Австралия на заека подземник (*Oryctolagus cuniculus*).

През 1965 колегата г-р Вл. Бешков открива нов вид за България – зелената водна жаба (*Pelophylax kl. esculentus*). Съкращението *kl* идва от „клетон“, на гръц-

ки „крадец“. Руснаците пък я наричат „съдебная лягушка“, сиреч – става за ядене. Тя е естествен хибрид, като „крадец“ гени от дъва „родителски“ вида – голямата водна жаба (*P. ridibundus*, която у нас е повсеместно разпространена) и малката водна жаба (*P. lessonae*, за която река Дунав е южна граница на ареала ѝ). Зелената водна жаба (до 9 см.) не достига размерите на голямата (до 12 см.). Различават се и по оцветяването. Зелената е почти тревнозелена, често със светлозелена надлъжна ивица по гърба, докато голямата по правило е сиво-зелена или кафява. Вътрешната страна на бедрата при зелената е жълта с по-тъмни петна, докато при голямата водна жаба е бяла, пак с тъмни петна. И двете имат резонаторни мехурчета, усилващи звука при квакане. При голямата са сивкави, докато при зелената са по-светли, почти бели. В Сребърна неведнъж сме я снимали. Можем да я намерим по всички блатата по нашия сектор на Дунава. Както във всички блатата на равнината покрай голямата водна жаба у нас живеят и краставите жаби (кафява и зелена), както и червенокоремни бумки.

Разбира се, за растителния свят и животинското население на Сребърна, както и за нашите преживявания, приключения и размисли, може да се пише безкрайно. Но нека спрем дотук. По-нататък може би повече. ■